

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Boekbespreking van: Economic development, peace and international law

Houweling, H.W.

Citation

Houweling, H. W. (1973). Boekbespreking van: Economic development, peace and international law. *Acta Politica*, 8: 1973(1), 72-84. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3451455>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3451455>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Literatuur

Frustratie, agressie en geweld

door H. W. Houweling

Naar aanleiding van Dr. Wil D. Verwey, *Economic Development, Peace and International Law*. Met voorwoord van Prof. Mr. B. V. A. Röling. Van Gorcum & Comp. N.V., Assen 1972 (f 54)

Het komt niet zo vaak voor dat in een dagblad discussie ontstaat over de kwaliteit van een proefschrift tussen de schrijver en een journalist (Heldring) (*NRC-HBld*, 23 aug., 30 aug. en 13 sept. 1972). Nu is het een verheugend verschijnsel dat de intellectuele producten van Nederlandse wetenschapsbeoefenaren op deze wijze onder de aandacht van een breder publiek worden gebracht. Vermeerdering van kennis en een beter besef van wat belastingen die besteed worden aan wetenschappelijk onderzoek, opleveren kan het gevolg zijn. Het zou voor de discussie beter zijn geweest als Heldring wat meer aandacht had besteed aan de inhoudelijke kant van het werk van Verwey. Ook vind ik het jammer dat een discussie als deze door Verwey gevoerd wordt met een beroep op de vele wetenschapsmensen die het boek in handen hebben gehad, op de positieve beoordeling van het boek in het door hem belangrijk genoemde Amerikaanse tijdschrift *The World Today* en op het feit dat een Amerikaanse uitgave zal verschijnen. De polemologie heeft nog niet een zo hoge vlucht genomen dat 'leken' in een dergelijke discussie geen inbreng zouden kunnen hebben. In het onderstaande zullen we uitvoerig ingaan op het werk van Verwey, en zien dat tevredenheid van overzeese vakgenoten geenszins een garantie is voor kwaliteit.

Doel en opzet van het werk

De auteur stelt zich het volgende ten doel:

- 1 — polemologie en volkenrecht met elkaar in verbinding te brengen teneinde een realistische basis te verschaffen aan volkenrechtelijke constructies;
- 2 — de polemologische aspecten van armoede en economische ontwikkeling te onderzoeken;
- 3 — een schets te geven van een de vrede bevorderende ontwikkelingsstrategie;
- 4 — uit de analyse te concluderen wat de bijdrage van het volkenrecht in het verleden is geweest en welke bijdrage het volkenrecht in de toekomst zou kunnen leveren aan het verschaffen van een juridische basis aan de bovengenoemde strategie.

Deze doeleinden hebben geleid tot de volgende opzet van het werk: in de hoofdstukken 1 en 2 worden de polemologische aspecten van economische ongelijkheid in de huidige wereld onderzocht. In hoofdstuk 1 worden deze aspecten behandeld voor zover deze gesitueerd zijn in de landen van de derde wereld. In hoofdstuk 2 komen de externe aspecten van het vraagstuk

aan de orde. De relaties tussen de grote mogendheden, die tussen arme landen onderling en de betrekkingen tussen arme en rijke landen, worden in het kader van bovengenoemde probleemstelling onderzocht. In het derde en laatste hoofdstuk wordt op basis van de conclusies uit de hoofdstukken 1 en 2 een schets gegeven van een 'polemologisch gerechtvaardigde ontwikkelingsstrategie', en aangegeven op welke wijze het volkenrecht ontwikkeld zou kunnen worden teneinde een juridische basis te geven aan deze strategie.

In het nu volgende zullen we voor elk afzonderlijk hoofdstuk nagaan wat de auteur te berde brengt en via welke werkwijze hij tot conclusies komt.

1. De interne polemologische aspecten van armoede en economische ontwikkeling

1.1 Begrippen en definities

'polemologische aspecten' worden gedefinieerd als . . . 'those aspects of a situation which tend to increase or decrease the risk of conflict or violence, or tend to create or to remove obstacles in the achievement of peace once violence has broken out' (p. 5-6). Het begrip geweld in deze omschrijving verwijst naar 'personal or direct violence' (p. 5). Daarnaast wordt het begrip structureel geweld gehanteerd. Hiermee wordt bedoeld 'a specific social structure as being oppressive' (p. 5). Wanneer de mensen die in een sociaal systeem leven dat aan deze eigenschap voldoet zich bewust zijn van het structurele geweld spreekt de schrijver van bewust structureel geweld, aangeduid door de begrippen 'systemic or structural deprivation' en 'systematic or structural frustration' (p. 5). Daarnaast gebruikt de auteur nog de begrippen 'social violence' en 'aggressive social behavior'. 'Social violence' heeft betrekking op 'those violent expressions of a conflict situation which are goal-directed, in the sense that the status quo is at stake', terwijl 'aggressive behaviour' voortkomt uit 'other motives' (p. 5).

1.2 Theoretische noties over de relatie tussen armoede en geweld

De auteur begint met de constatering dat een samenleving gekenmerkt door economische ongelijkheid, opgevat als een dichotomie van haves versus have-nots, stabiel kan zijn. Een 'basic condition' voor een revolutie van de have-nots tegen de haves, is dat de have-nots de situatie als veranderlijk en als niet rechtvaardig opvatten. De dekolonisatie, de ontwikkeling van communicatie en onderwijs, de totstandkoming van het Handvest der Verenigde Naties en bekendheid met ontwikkelingshulp, hebben er toe geleid dat de mensen in de derde wereld zich bewust geworden zijn van het structurele geweld. Als de gewekte verwachtingen niet gerealiseerd worden, als de hoop gefrustreerd wordt, ontstaat er dikwijls een 'aggressive attitude' in

de gefrustreerde groep. Als de 'systematic frustration' een bepaald niveau overschrijdt, de frustratiedrempel geheten, dan resulteert ofwel apathie dan wel 'social violence', al naar gelang of het geloof in 'the possibility of violent action' aanwezig is. Dit geloof komt tot stand onder invloed van de geschatte macht van hen die de status quo verdedigen, van voorafgaande ervaringen en van het niveau van organisatie.

De auteur formuleert vervolgens drie trends:

- a — door de macht van het getal alleen al moet gevreesd worden dat 'systemic frustration' zal uitlopen op geweld op grote schaal;
- b — er is een tendens nieuwe beloften aan te grijpen als een voorwendsel voor gewelddadige actie;
- c — in toenemende mate vindt men gewelddadig verzet ook daar waar niet gesproken kan worden van gefrustreerde hoop en verwachtingen.

1.3 De relatie tussen economische ontwikkeling en geweld

In het kader van deze relatie onderzoekt de auteur tal van aspecten van het moderniseringsverschijnsel die geweldbevorderend kunnen werken. Als zodanige aspecten worden genoemd: een stijging van het opleidingsniveau, de demonstratie-effecten als gevolg van verbeterde communicatie, te geringe en te snelle economische groei, een onderbroken economisch groeiproces, urbanisatie, groepscentrisme en grensoverschrijdende loyaliteiten, verbetering van het voedselpakket, het verzet van status quo groepen en de gevaren verbonden aan militaire regimes.

1.4 Kritiek

1.4.1 Het begrip frustratie

De schrijver heeft een eigen mengsel samengesteld uit de in omloop zijnde agressietheorieën. Hierdoor zijn tegenstrijdigheden ontstaan welke niet tot een oplossing zijn gebracht. Men kan drie typen agressietheorieën onderscheiden:

- a — theorieën die agressie verklaren uit aangeboren, van nature aanwezige instincten die aanzetten tot agressief gedrag;
- b — frustratie-agressie theorieën; agressief gedrag in deze theorieën is een reactie op een externe stimulus, bestaande uit een belemmering van op realisering van doeleinden gericht gedrag; de reactie is gericht op het toebrengen van schade aan de (vermeende) frustrerende actor;
- c — theorieën over het rationeel gebruik van geweld (besluitvormingstheorieën); gewelddadig gedrag wordt in deze theorieën niet verklaard uit instincten, noch uit een reactie op frustratie, maar is de uitkomst van een rationeel proces van besluitvorming; actoren met conflicterende doeleinden kiezen uit de door hen waargenomen alternatieven voor het geweldsalter-

natief, na afweging van kosten, opbrengsten en de geschatte waarschijnlijkheid van succes.

Van deze drie theorieën gaat de tweede uit van een optimistische kijk op de mens: verwijder de frustrerende stimulus en geweld blijft uit. In de eerste theorie is geweld onvermijdelijk, terwijl in de derde theorie checks and balances nodig zijn om het individu in toom te houden. In het door Verwey opgestelde schema (p. 23), waarin hij z'n 'basic variables' en 'intermediate variables' samenvat, blijkt, dat na overschrijding van de frustratiedrempel 'social violence' optreedt. Zoals we boven zagen werd deze term gebruikt voor doelgericht gewelddadig gedrag.

In het overzicht van variabelen dat de auteur geeft komt deze doelgerichtheid als volgt tot uiting: mensen kiezen voor het geweldsalternatief, op grond van voorafgaande ervaringen, de geschatte macht van hen die de status quo verdedigen, en de mate van organisatie die is bereikt. In de besluitvormingstheorieën echter, is geen behoefte aan het begrip frustratie. Individuen en groepen gaan over tot het gebruik van geweld na afweging van kosten, opbrengsten en de geschatte waarschijnlijkheid van succes. De auteur citeert met instemming de opvatting van Herskovitz die meent dat 'all human beings strive for the general goal of improving conditions' en niet zullen nalaten te kiezen voor het in materieel opzicht meest bevredigende alternatief (p. 16). Als dit juist is, waarom zou gewelddadig gedrag dan voortkomen uit frustratie, en verdwijnen nadat 'the demand for equality' is ingelost? De auteur ondergraaft de waarde van zijn eigen theorie bij het formuleren van de door hem waargenomen trends. De naar zijn mening belangrijkste trend is dat mensen overgaan tot het gebruik van geweld 'without having suffered from frustrated hope of peaceful reforms' (p. 34). Ook de trend naar een 'blind expression of aggressiveness — some speak of the need of aggression — ...' (p. 35) is evenmin te verklaren uit de door de auteur opgestelde theorie. Evenzeer bij het formuleren van generalisaties treedt de schrijver buiten het kader van zijn theorie. Zo wordt ten aanzien van de bovengenoemde factor 'organisatie' gesteld: 'generally it can be said that it depends entirely on the local circumstances whether organization will contribute to a (more) peaceful society or not' (p. 73).

1.4.2 Het begrip geweld

De door de schrijver gegeven klassificatie van gewelddadig gedrag voldoet niet aan de eisen die men dient te stellen aan een empirische klassificatie. De meest opvallende tekortkoming is wel dat het begrip geweld nergens wordt gedefinieerd (violence refers to personal violence; social violence refers to violent expressions . . .). Door het ontbreken van een definitie van geweld is het niet mogelijk de onderscheidende kenmerken aan te geven

van 'personal violence' en 'structural violence'. De schrijver meent dat met de door hem gegeven omschrijvingen deze begrippen 'beforehand explained' zijn. Hoewel de schrijver heeft afgezien van elke poging tot operationalisatie van zijn begrippen maakt hij gretig gebruik van een kwantitatief idioom.

Zo wordt ten aanzien van frustratie, de hoop op vreedzame veranderingen apathie, gesproken van variabelen; er wordt gesproken van 'levels of frustration' en het begrip frustratiedrempel wordt als een belangrijke vernieuwing in de theorie gepresenteerd. De schrijver spreekt ook graag van correlatie zonder dat een coëfficiënt berekend of vermeld wordt in het boek.

1.4.3 De empirische verificatie

Verwey vangt z'n werk aan met de volgende zinsneden: 'much has been said but less analytical investigation has been made concerning the alleged relation between poverty and peace. Discussion on this topic has been filled with phrases and unchecked assumptions, often lacking valuable information and verified data' (p. 1). Afgezien van het werk van Gurr, Davies, Tanter en de Feierabends, ben ik het wel met deze uitspraak eens. De door de boven geciteerde uitspraken gewekte verwachting dat het werk van Verwey niet aan een soortgelijke kritiek zou kunnen worden blootgesteld, maar zou voortbouwen op het bestaande materiaal en de bestaande aanzetten tot theorievorming, is niet vervuld. We zullen dit aan de hand van de volgende tekortkomingen van het werk van Verwey duidelijk maken:

a — In geen enkel geval wordt in de door de auteur aan de orde gestelde problemen nieuw feitenmateriaal aangevoerd.

b — Het beschikbare feitenmateriaal wordt door Verwey niet benut. Zo wordt de bevolkingstoename, de 'overschotbevolking', het analfabetisme, de economische groei, de verbetering van het voedselpakket, de urbanisatie, besproken zonder systematische vermelding van het hierop betrekking hebbende feitenmateriaal. Voor zover de schrijver tot conclusies komt, zijn deze gebaseerd op intuïtieve noties over het mogelijk verloop van deze grootheden in de tijd.

c — Soms springt de auteur nogal merkwaardig om met de resultaten van empirisch onderzoek. Zo betwijfelt Verwey (p. 24) de conclusie van Almond en Coleman dat er een samenhang bestaat tussen economische ontwikkeling en 'political competitiveness' (Gabriel A. Almond en James S. Coleman (eds), *The politics of development areas*, Princeton Univ. Press, 1960, p. 538 e.v.) De auteur vindt de gebruikte indicatoren en hun kwalificatie als democratisch 'debatable'. Vervolgens wordt het werk van Needler ('Political Development in Latin America: Instability, Violence and Evolutionaire Change', *APSR* 1966) ten tonele gevoerd, die op grond van andere indicatoren tot een soortgelijke conclusie komt. Tenslotte wordt gesteld dat

als de gebruikte indicatoren juist zijn, Almond en Coleman tot hun conclusies kwamen omdat ze zich in hun onderzoek beperkten tot de rijke landen van Latijns-Amerika. Een beperking die door deze auteurs niet wordt gemaakt (Almond and Coleman, op. cit. p. 538 e.v.). Overigens stelt Verwey zelf dat 'as a country develops economically, is also develops politically in the sense of mass participation' (p. 64). Deze uitspraak wordt dan gedaan zonder enige bewijsvoering of argumentatie.

d — Verwey werkt met voorbeelden, en verricht geen 'data making' en 'data analysis'. Niet alleen wordt een zeer groot deel van het werk in beslag genomen door voorbeelden en citaten, maar soms wordt hetzelfde 'voorbeeld' gebruikt om de juistheid te illustreren van onderling niet verenigbare 'theorieën'. Zo wordt op p. 47 e.v. de 'theorie' besproken volgens welke een stijging van de levensstandaard als stimulans werkt op het uitbreken van revolutie. Zij die het beroerdst er aan toe zijn maken geen revolutie. Het geweld op het platteland van Columbia in de periode 1946—1953 wordt aangevoerd als voorbeeld 'supporting the correctness of this theory'. De koffieprijs steeg in deze periode sterk. De gegevens betreffende de prijsstijging waarvan Verwey gebruik maakt, zijn ontleend aan het artikel van Weinert, 'Violence in pre-modern societies: rural Columbia' (*APSR* 1966, p. 341-347), zonder dat dit artikel overigens wordt genoemd. Weinert tracht in dit artikel duidelijk te maken dat de geweldsuitbarsting op het platte land in de periode 1946—1953 onafhankelijk is van deze prijs- en inkomensstijging. Op p. 57 e.v. bespreekt Verwey de invloed van vervreemding en ontworteling, als gevolg van industrialisatie en urbanisatie, op het gebruik van geweld. De auteur verwijst opnieuw naar het gebruik van geweld op het platteland van Columbia, en verwijst nu naar het artikel van Weinert. Ten onrechte echter: Weinert toont aan in het bovengenoemde artikel dat in Columbia in de periode 1946—1953 zich een proces van urbanisatie en industrialisatie voltrok, maar dat het geweld zich op het platteland afspeelde en niet in de steden. Op p. 69 wordt Weinert aangehaald om de juistheid te bewijzen van Weinert's eigen theorie: 'the existence of national political parties which differ in their commitments to modernization . . . were crucial ingredients to the violence' (Verwey, p. 69). Deze werkwijze is niet aan te bevelen als men, zoals Verwey, tracht 'to find out how and where exactly the relationship between poverty and peace is critical after its existence has been determined' (p. 2).

e — De verwijzingen waarvan Verwey gebruik maakt zijn uiterst heterogeen van samenstelling. Verdragsteksten, besluiten van organen van internationale organisaties, uitspraken van politici, citaten uit sterk deductief gerichte bijdragen, uit kwantitatief onderzoek en uit essayistisch werk, worden door elkaar gebruikt en hebben blijkbaar alle hetzelfde gewicht.

2 Het externe kader van de relatie tussen geweld en armoede/economische ontwikkeling

In dit deel worden de gevolgen besproken van armoede en economische ontwikkeling voor de relaties tussen

- de grote mogendheden, te weten de Sovjet-Unie, de Volksrepubliek China en de Verenigde Staten (2.1);
- de ontwikkelingslanden onderling (2.2);
- de ontwikkelingslanden en de ontwikkelde landen (2.3)

2.1 De gevolgen van armoede en economische ontwikkeling voor de betrekkingen tussen de grote mogendheden

In dit deel van werk komt de auteur onder meer tot de conclusie dat het 'great power conflict' van een militaire confrontatie in Europa, veranderd is in een politieke, economische en para-militaire botsing in de ontwikkelingslanden. Economische en militaire hulpverlening is in deze confrontatie het belangrijkste interventiemiddel. Een van de gevolgen hiervan is dat zowel de inhoud als de verdeling van de hulp niet is afgestemd op de behoeften van de ontwikkelingslanden. Niet alleen de Verenigde Staten, maar ook de Sovjet-Unie en China zijn partijen in deze botsing, en hanteren op gelijksoortige wijze hulpverlening als instrument van interventie en streven gelijksoortige doeleinden na in de derde wereld.

2.2 De gevolgen van armoede en economische ontwikkeling voor de relaties tussen de ontwikkelingslanden onderling

De auteur gaat na op welke wijze armoede en economische ontwikkeling van invloed kunnen zijn op het tot stand komen van conflicten tussen de arme landen onderling. Achtereenvolgens worden besproken: conflicten om economisch belangrijke grensgebieden, de spanningen die ontstaan door het partij kiezen in de tegenstellingen tussen de grote mogendheden, de effecten van de opkomst van militaire regimes, de verplaatsing van agressie naar een externe vijand ter handhaving van de interne eenheid, de gevaren van een fervent nationalisme en van interne verdeeldheid.

2.3 De gevolgen van armoede en economische ontwikkeling voor de relatie tussen de rijke en arme landen

Gesteld wordt dat de arme landen de huidige structuur van de internationale economische betrekkingen verantwoordelijk houden voor de eigen armoede. Een nieuwe koude oorlog kan ontstaan tussen arme en rijke landen, hoewel de elites in de arme landen nog te sterk profiteren van de huidige situatie om een echte confrontatie met de rijke landen aan te gaan. De auteur is vooral bezorgd om de mogelijke gevolgen van het beleid van

China ten aanzien van de ontwikkelingslanden. Dit land tracht de klassestrijd over te planten op internationaal niveau, wat tot paniek 'in het noorden' kan leiden.

2.4 Kritiek

In het nu volgende zullen twee vragen besproken worden op basis waarvan de auteur mijns inziens heeft getheoretiseerd in dit deel van het boek. Daarna zullen enige algemene opmerkingen worden gemaakt naar aanleiding van de in dit deel behandelde problematiek.

a — Waarom is er sprake van conflict tussen de grote mogendheden? In hoofdstuk I van het boek ontwikkelt de auteur een agressietheorie die gebaseerd is op de frustratie-agressie hypothese. Deze hypothese, ontwikkeld in de psychologie, wordt toegepast op sociale processen. Reeds eerder is opgemerkt dat deze toepassing niet geheel consistent is verlopen. Verbazingwekkend is het te constateren dat niet is getracht deze theorie uit te bouwen tot een theorie over het geweld tussen staten of in verbinding te brengen met een theorie over dit vraagstuk. De schrijver stelt dat zijn theorie alleen van toepassing is op de relatie tussen arm en rijk in de ontwikkelingslanden, en laat na aan te geven waarin gewelddadig gedrag in de rijke landen en tussen landen onderling van elkaar verschillen. De opmerking dat gefrustreerden in de rijke landen 'will not easily turn to violence' omdat hun positie nog niet zo slecht is, komt hierdoor in de lucht te hangen. Ten aanzien van de grote mogendheden schildert de schrijver een beeld waarin het element van conflict zeer sterk op de voorgrond treedt en voorbij gegaan wordt aan de samenleving. Opgemerkt dient te worden dat de auteur bepaald origineel is in het gebruik van het begrip koude oorlog. Dit begrip wordt niet alleen gebruikt ter aanduiding van de spanningsverhouding tussen de Verenigde Staten en Sovjet-Unie, maar wordt eveneens gebruikt voor de conflicten tussen de Sovjet-Unie en China. Zelfs op de tegenstellingen tussen de arme en de rijke landen wordt het begrip toepasbaar geacht.

b — Wat is de 'waarde' van de derde wereld voor de grote mogendheden? Volgens Verwey is deze waarde zeer groot en het is hierdoor dat het conflict tussen de grote mogendheden zulke scherpe vormen aanneemt in het arme deel van de wereld. De auteur ziet overeenkomsten tussen het gedrag van drie honden die, rond een 'heap of bones' geschaard staande, om de beurt een been wegnemen. Als de hoop kleiner wordt, en er is geen sterkste, ontwikkelt zich onvermijdelijk een gevecht. Ten aanzien van de grote mogendheden dragen deze 'fights' zelfs het risico in zich van een kernoorlog. Waarom zijn de ontwikkelingslanden van zo'n groot belang voor de grote mogendheden, wat zijn de achterliggende doeleinden? Tal van doeleinden worden door de auteur aangevoerd, variërend van stemmenwinst in de Ver-

enigde Naties, het verwerven van militaire bases, het winnen van vrienden, tot het overplanten van het eigen politieke en economische stelsel. Nu blijkt dat de grote mogendheden in de regel er niet in slagen deze doeleinden te bereiken middels economische en militaire hulpverlening. Bovendien zijn ze zich bewust van het falen in dit opzicht volgens Verwey. De schrijver vraagt zich dan ook af of er misschien 'other urgent motives' achter de hulpverlening schuil gaan. Deze zijn er dan ook, en het siert de polemoloog Verwey dat hij ze heeft gevonden: 'only one important ratio would seem to remain in this connection, that of economic profit'. De staatslieden in de rijke landen zeggen het zelf! Echter, 'economic profit' ten bate van wie? Van Nixon, Brezhnev en Mao persoonlijk, of zijn zij de zetbazen van 'big industry' met exportbelangen en kapitaalverschaffers? Ongeacht het antwoord op deze vraag, gaat het hier dan om een zero-sum game, zoals door de vergelijking met het hondse gedrag om de botten werd geïmpliceerd? Op dit punt kan duidelijkheid worden verschaft. De econoom Boulding komt in een artikel waaruit de schrijver in eerder verband een conclusie overnam ook tot de conclusie dat 'even where economic conflict is clear, however, it has one obvious solution, which is economic development'. Als de confrontatie van de grote mogendheden in de derde wereld 'economic profit' als inzet heeft, dan hebben ze naast conflicterende ook gemeenschappelijke belangen. Het is overigens de vraag of de ontwikkelingslanden de grote mogendheden op dit punt wel zo veel te bieden hebben. Niet alleen productie en consumptie, maar ook de internationale handel en de buitenlandse investeringen spelen zich voornamelijk af binnen de blokken waarin de geïndustrialiseerde wereld is verdeeld, terwijl het aandeel van de derde wereld in de internationale handel daalt. Daarnaast neemt het handels- en kapitaalverkeer tussen de gemengde volkshuishoudingen en de centraal geleide volkshuishoudingen toe, en is een 'vrije wereld' ten aanzien van de arme landen niet langer een garantie voor 'vrije' investeringen. (de schrijver wijst er op dat het recht ten aanzien van de nationalisatie van vreemde eigendom ten gunste van de ontwikkelingslanden veranderd is). Ook maakt het een vreemde indruk dat na alle discussies in de recente literatuur over internationale betrekkingen, de schrijver nog steeds uit blijkt te gaan van de staat als een 'unitary actor' die een consistente set van doeleinden tracht te maximeren. (zo heeft de schrijver het herhaaldelijk over 'contradictions' in het beleid van de grote mogendheden alsof één hand te zetten in het spel zou bepalen).

Tenslotte enige opmerkingen van algemene aard over de in dit deel behandelde problematiek. Wat in de eerste plaats opvalt is een zekere onevenwichtigheid in de verdeling van aandacht over de behandelde onderwerpen. Aan de betrekkingen tussen de grote mogendheden worden 114 pag. be-

steed, de relaties tussen de ontwikkelingslanden onderling worden in 8 pag. behandeld, terwijl de contacten tussen de arme en rijke landen in 4 pag. worden afgewerkt. In de tweede plaats schiet de bewijsvoering ook in dit deel ten enen male tekort, en wordt geen aandacht geschonken aan de problematiek van het definiëren. Zo komt op pag. 114 de fraaie combinatie van zinsneden voor in verband met één vraagstelling: 'one could go on, of course, providing, additional evidence or supposed evidence for suggesting . . .'; all the evidence' presented here can be called into question, but in general it seems justified to say. . .'; additional evidence could be supplied further . . .'. De auteur legt een welhaast ongelofelijke mate van slordigheid aan de dag bij het citeren van anderen. Zo op p. 202 t.a.v. Almond en Verba — bedoeld is Almond and Coleman —; niet alleen worden namen nogal eens verkeerd gespeld, wordt de titelaanduiding van een genoemd werk soms in het Engels dan weer in het Frans gegeven, wordt nergens een uitgever genoemd, maar ook het notenapparaat is wanordelijk. Bovendien wordt soms aan een geciteerd auteur een opvatting toegeschreven welke in het aangehaalde werk niet voorkomt. Zo bv. op p. 210 t.a.v. Friedmann en t.a.v. Fistié.

3 De rol van het volkenrecht

In dit deel van het boek wordt getracht een relatie te leggen tussen de conclusies uit de voorafgaande hoofdstukken en het volkenrecht. In dit kader behandelt de schrijver achtereenvolgens:

- a — 'the peace-promotion function of law';
- b — 'the present position of law';
- c — 'a new legal strategy . . . aimed at the promotion of world peace by the advancement of universal welfare'.

Het is ondoenlijk om in het bestek van enkele pagina's een samenvatting te geven van de door de auteur behandelde problemen en aanbevolen oplossingen. Wat ik in het onderstaande zal doen is het aangeven van enkele punten waarin ik met de schrijver van mening verschil, in het bijzonder ten aanzien van de behandelde volkenrechtelijke aspecten, (3.1) en enige slotopmerkingen maken (3.2).

3.1 De volkenrechtelijke aspecten

Er zijn een groot aantal zaken waarin ik met de schrijver van mening verschil. Zo lijkt de door hem gemaakte onderscheiding in 'soft law' en 'hard law' mij onhoudbaar. Zijn optimistische uiteenzetting over de mate waarin in het individu reeds drager zou zijn van in het volkenrecht voorziene mensenrechten deel ik niet; het is te mooi om waar te zijn. Ook lijkt mij de opvatting onhoudbaar dat volgens het Handvest der Verenigde Naties een be-

dreiging van de vrede en veiligheid ook kan bestaan uit structureel geweld, en dat blijkt uit de praktijk van de organisatie (p. 283). Ook de conclusies die de schrijver verbindt aan het unaniem aannemen van resoluties en verklaringen door de Algemene Vergadering, lijken mij, gezien de ontwikkeling van het verdragenrecht, in het bijzonder het recht op voorbehouden bij multilaterale verdragen, onhoudbaar. Waarin de 'transnationale' realisatie van mensenrechten nu precies verschilt van de traditionele wijze waarop mensenrechten door het volkenrecht worden geschapen is mij niet duidelijk. Ten aanzien van het bestaan van een algemene rechtsplicht tot samenwerking ter realisering van welzijn op wereldschaal, ben ik minder zeker dan Verwey. Deze verschillen van mening zijn mijns inziens terug te voeren tot wat men onder begrippen als 'recht' en 'rechtsorde' verstaat. Ten aanzien van de in het Handvest voorziene vreedzame regeling van geschillen en van vredeshandhaving wordt door de auteur gesteld dat deze regeling achter de feiten aanloopt.

Maar is dit niet een kenmerk van elke rechtsorde, zelfs als polemologen de wetgevers zouden zijn? (een situatie waarvan in Nederland de schaduwen reeds zichtbaar zijn). Naar mijn mening wel omdat het recht als instrument van ordening en afbakening van bevoegdheden in feite vast legt wat al geregeld is, en 'de rechtvaardigheid' slechts indirect met het recht te maken heeft, n.l. via opvattingen over rechtvaardigheid bij de vorming van het recht. Ook in dit deel van het werk schiet de bewijsvoering van de schrijver ten enen male tekort. In feite wordt dezelfde procedure gevolgd als in de andere delen, hoewel de bewijsvoering ten aanzien van het bestaan van een norm, ook van een rechtsnorm, op andere wijze zal dienen te geschieden dan de bewijsvoering van het bestaan van de empirische relatie. Tot welk een virtuositeit de schrijver in staat is moge blijken uit het volgende voorbeeld. Naar de mening van Verwey betekent het begrip 'security' in artikel 1, lid 1 van het Handvest 'positieve vrede', en hij verwijst hierbij naar een uitspraak van McNamara, zonder de betreffende passage overigens te citeren. Nu was McNamara ongetwijfeld een vakman op zijn gebied, n.l. het voeren van en leiding geven aan een kwantitatieve wedloop in lange afstandswapens, maar publicaties van zijn hand op het gebied van het volkenrecht zijn mij niet bekend.

3.2 Slotopmerkingen

Het zal uit het bovenstaande duidelijk zijn dat ik niet zo erg gelukkig ben met het boek van Verwey. Er zijn tekenen die er op wijzen dat in Nederland naast de polemologie een polemologencultuur aan het ontstaan is. Deze cultuur wordt gekarakteriseerd door de stelligheid waarmee de deelhouders beweren over kennis te beschikken ten aanzien van vraagstukken

van oorlog en vrede, en de stelligheid waarmee empirische uitspraken worden gedaan die niet gebaseerd zijn op empirisch onderzoek en theorievorming. Ik zal dit aan de hand van twee voorbeelden illustreren.

(1) Het verschijnsel bewapeningswedloop — In het boek van Verwey komt het verschijnsel bewapeningswedloop enige malen ter sprake. Zo wordt op pag. 194, zonder enige verwijzing, medegedeeld dat 'arms races have as serious destabilizing aspects in the North as they have in the South'. Hoe komt Verwey aan deze wijsheid? Waaruit bestaan precies die destabiliserende gevolgen, en onder welke voorwaarden treden ze op? Nu handelt het werk van Verwey niet over bewapeningswedlopen, maar door het opnemen van algemene uitspraken als de bovengenoemde wordt de indruk gewekt alsof het hier om betrouwbare, meer algemeen aanvaarde conclusies van wetenschappelijk onderzoek, — zoals verricht door Richardson, Smoker, McGuire, Schelling, Huntington, om maar enige belangrijke onderzoekers op dit gebied te noemen —, zou gaan. Resultaten van onderzoek en theorievorming op dit gebied rechtvaardigen echter geenszins dit soort algemene uitspraken.

(2) Het militair-industrieel complex — Nederlandse polemologen citeren nog steeds gretig de waarschuwingen van de voormalig Amerikaanse president Eisenhower op dit punt. (Röling, *Transactie*, jan. 1972, p. 4). Soms wordt expliciet opgemerkt dat Eisenhower bevoegd is tot oordelen ten aanzien van deze zaak (Peper, *Transactie*, sept. '72, p. 2). Waarom? Omdat men vindt dat presidenten in het algemeen bevoegd zijn tot oordelen, of geldt deze bevoegdheden alleen als het om republikeinse presidenten gaat? Op welke wijze dit soort oordelen ook tot stand mogen komen, het blijft een merkwaardige zaak dat uitspraken van politici gebruikt worden als bewijs voor het bestaan van empirische relaties. Het boek van Verwey staat er vol mee. De zekerheid ten aanzien van het militair-industrieel complex is zo groot — al sluit dit tegenstrijdigheden niet uit — dat voorbij gegaan wordt aan het bestaande kwantitatieve onderzoek op dit gebied, zoals verricht door Russet, Lieberman, Pryor om maar enige onderzoekers te noemen. Soms houdt de bewapeningswedloop het militair-industrieel complex in stand (Tromp, *Transactie*, febr. '72, p. 22), soms wordt in dit militair-industrieel complex de drijvende kracht achter de bewapeningswedloop gezien (Röling, *Transactie*, jan. '72, p. 4). Naar mijn mening zal de Nederlandse polemologie zowel kunnen winnen aan beleidsrelevantie als kunnen bijdragen tot cumulatieve kennis ten aanzien van vraagstukken van oorlog en vrede, als op een meer systematische wijze te werk wordt gegaan dan tot nu toe het geval is geweest, i.h.b. als voor de besluitvormers manipuleerbare variabelen met hoog voorspellende waarde in relatief eenvoudige en overzichtige modellen worden samengevat, en als aan multidisciplinair

werk wordt deelgenomen door specialisten uit verschillende disciplines. Je zou zo zeggen dat dit toch mogelijk moet zijn aan een onderzoeksinstelling als het Polemologisch Instituut.

Bob Jessop: Social order, reform and revolution — a power, exchange and institutionalisation perspective

Macmillan, London etc. 1972, 189 pp.

In het voorwoord tot zijn boek vermeldt Jessop met nadruk, dat hij een nieuw 'analytisch kader' en 'theoretisch model' voor de studie van maatschappelijke orde, hervorming en revolutie zal ontwikkelen (p. VII). Als dan bovendien nog blijkt, dat hij het woord 'theorie' streng opvat als een deductieve structuur van toetsbare uitspraken (p. 3), dan raakt men hoopvol gestemd.

Het nieuwe van zijn benadering blijkt hem dan vooral te zitten in zijn poging om een synthese van drie min of meer traditionele benaderingen te ontwikkelen: het 'normatief functionalisme', i.h.b. van Parsons en Smelser, 'dwangtheorieën', zoals van Marx en Dahrendorf, en de 'markt- of ruiltheorie', m.n. die van Blau. Aan het 'normatief-functionalisme' ontleent Jessop in het bijzonder de analyse van een samenleving in termen van vier functionele subsystemen, het politieke, sociale, economische en culturele, die, respectievelijk, 'macht', 'invloed', 'geld' en 'morele bindingen' produceren (p. 22). Ook zijn nadruk op gemeenschappelijke normen- en waardensystemen als bindmiddel van een samenleving ontleent hij aan deze benadering. Deze benadering en die van de 'dwangtheorieën', waarin de maatschappelijke orde vooral op externe dwang is gebaseerd, sluiten elkaar volgens Jessop niet uit (pp. 26 e.v.) en dit laatste, externe dwang dus, krijgt bij hem evenzeer een groot gewicht. Aan de 'markt- of ruiltheorie', tenslotte ontleent Jessop aandacht aan de 'ruilverhoudingen' waarin de leden van een samenleving tot elkaar staan en de daarmee voor deze leden verbonden 'kosten en baten', de 'existentiële aspecten van het interacteren' (pp. 34 e.v.).

In het algemene begrippenapparaat dat Jessop ontwikkelt (pp. 54-80) staat het begrip 'macht' centraal, gedefinieerd als 'the ability of a given social actor (individual or collective) to constrain another actor (or actors) to do something, that he (or they) would not otherwise do' (p. 56). Deze macht is 'het belangrijkste aspect van de maatschappelijke structuur' (p. 54). Zij is tevens ongelijk verdeeld: er is een 'centrum', d.w.z. 'those organisations, groups and individuals (...) who exercise most 'power' in a given social system' (p. 55), waartegenover dan de 'periferie' gevormd wordt door diegenen die de 'minste' macht uitoefenen (p. 55).

Ten aanzien van macht wordt dezelfde vierdeling ingevoerd als ten aanzien van de samenleving als geheel: *economische* macht, met als basis de beheersing van de productiemiddelen; *politieke*, gebaseerd op de beheersing van de dwangmiddelen; *sociale*, die berust op de middelen tot statusverlening; en tenslotte *culturele* macht, die berust op de middelen tot waardenschepping, -interpretatie en -handhaving (pp. 56 e.v.). De vier genoemde subsystemen (afzonderlijk en summier besproken op pp. 60-70) staan uiteraard niet los van elkaar. Zij wisselen hun 'producten' uit, zoals wanneer de economie goederen en diensten levert aan, o.m., het politieke subsysteem in ruil voor 'protection and policy benefits' (pp. 71 e.v.). Evenzo zijn er binnen elk afzonderlijk subsysteem ruilverhoudingen tussen het betreffende 'centrum' en de 'periferie': b.v. arbeidskracht van de 'periferie' in ruil voor goederen en diensten van het 'centrum'... (p. 72 e.v.).

De presentatie van dit begrippenapparaat is uitermate schetsmatig. Zo wordt het begrip 'macht', toch niet een van de duidelijkste en vanzelfsprekendste begrippen uit sociologie en politicologie, wel wat erg gemakkelijk als centraal begrip inge-